

Asia

Komission tiedonanto: Oikeusvaltiokertomus 2020 - Oikeusvaltiotilanne Euroopan unionissa

Kokous

U/E/UTP-tunnus

E 17/2019 vp

Käsittelyvaihe ja jatkokäsittelyn aikataulu

Komissio ilmoitti tiedonannossaan oikeusvaltioperiaatteen lujittamisesta unionissa (COM(2019) 343 final) päättäneensä ottaa käyttöön vuosittaisen oikeusvaltioperiaatetta koskevan tarkastelukierroksen, jonka yhteydessä laaditaan kaikki EU:n jäsenvaltiot kattava oikeusvaltiovuosikertomus. Komission 30.9.2020 antama tiedonanto ”Oikeusvaltiokertomus 2020 - Oikeusvaltiotilanne Euroopan unionissa” (COM(2020) 580 final) sisältää komission ensimmäisen vuosittaisen oikeusvaltiokertomuksen. Kertomuksessa esitetään yhteenveto jäsenvaltioiden oikeusvaltiotilanteesta ja EU:n tasolla tapahtuneesta merkittävästä kehityksestä sekä kertomuksen 27 maakohtaisessa luvussa arviointi kustakin jäsenvaltiosta.

Kertomuksen yleisestä osasta on tarkoitus keskustella lokakuun yleisten asioiden neuvoston kokouksessa. Marraskuun yleisten asioiden neuvoston kokouksessa on puolestaan tarkoitus käynnistää keskustelu kertomuksen maakohtaisista luvuista, käyden tämä keskustelu viittä jäsenvaltiota koskevasta maakohtaisesta luvusta. Joulukuun oikeus- ja sisäasioiden neuvoston kokouksessa on tarkoitus keskustella oikeussektoriin liittyvistä oikeusvaltiokysymyksistä.

Komission oikeusvaltioperiaatetta koskeva tarkastelukierros ja siihen liittyvä oikeusvaltiokertomus ovat osa EU:n laajempia pyrkimyksiä vahvistaa EU:n yhteisiä arvoja ja komission on tarkoitus antaa asiakokonaisuuteen liittyviä uusia aloitteita.

Suomen kanta

Oikeusvaltioperiaate on keskeinen osa niitä yhteisiä arvoja, joihin kaikkien EU:n jäsenvaltioiden tulee olla sitoutuneita. Se liittyy kiinteästi muihin perustaviin arvoihin kuten demokratiaan ja perusoikeuksiin. Suomi suhtautuu vakavasti EU:n perustana olevien arvojen loukkaamiseen tai sen vaaraan. EU:n yhteisten arvojen noudattamisesta ei voida tinkiä. Oikeusvaltioperiaatteen kunnioittaminen vahvistaa EU:n yhtenäisyyttä ja jäsenvaltioiden viranomaisien välistä luottamusta sekä vaikuttaa suoraan yritysten toimintaympäristöön ja kansalaisten arkipäivään.

Suomi katsoo, että EU:n oikeusvaltioperiaatteen lujittamiseen liittyvää EU:n toimintaa ja välineitä on tarpeen edelleen vahvistaa ja tehostaa kokonaisvaltaisesti. Välineet tulee nähdä toisiaan täydentävinä.

Suomi pitää erittäin hyvänä ja hyödyllisenä, että komission oikeusvaltioperiaatteen noudattamisen lujittamista koskeva työ on käynnissä, ja antaa sille täyden tukensa. Oikeusvaltioperiaatetta koskeva komission vuosittainen tarkastelukierros ja siihen liittyvä oikeusvaltiokertomus ovat merkittävä ja tervetullut uudistus, jonka ansiosta toimintaa voidaan järkevöittää ja tehostaa sekä vaihtaa jäsenvaltioiden kesken parhaita käytäntöjä. Suomi tukee komission tavoitetta edistää toimia, joilla ennaltaehkäistään oikeusvaltio-ongelmia ja pitää hyvänä komission esittämää ajatusta yleisen kehityksen luomisesta yhteistyölle ja vuoropuhelulle jäsenvaltioissa oikeusvaltiokehitykseen liittyvien tietojen keräämistä hyödyntäen.

Kaikkia jäsenvaltioita koskeva, niitä puolueettomasti ja yhdenmukaisesti kohteleva ja näyttöön perustuva kattava oikeusvaltiokertomus antaa vankan tietopohjan jäsenvaltioiden oikeusvaltiotilanteen arvioinnille.

Myös neuvostolla on keskeinen rooli oikeusvaltioperiaatteen lujittamisessa. On tärkeää, että neuvostossa hyödynnetään komission oikeusvaltioperiaatetta koskevaa tarkastelukierrosta ja oikeusvaltiokertomusta. Suomen EU-puheenjohtajakaudellaan edistämiä tavoitteita vastaa, että kertomus on tarkoitus ottaa neuvoston vuosittaisen oikeusvaltiovuoropuhelun pohjaksi. Myös sektorineuvostot kuten oikeus- ja sisäasioiden neuvosto voivat hyödyntää kertomusta esimerkiksi keskustelemalla oikeudenhoitoa koskevien hyvien käytäntöjen vaihtamisesta. Kertomus tarjoaa puitteita keskustelulle oikeusvaltioperiaatteen ja muiden yhteisten arvojen kunnioittamisessa ilmenevistä yleisistä kehityssuunnista EU:ssa, tähän liittyvistä muutoksista, haasteista ja niihin vastaamiseen liittyvistä parhaista käytännöistä. Keskustelun perustuminen objektiivisuuteen, syrjimättömyyteen ja kaikkien jäsenvaltioiden yhdenvertaiseen kohteluun sekä puolueettomaan ja näyttöön perustuvaan lähestymistapaan on keskeistä.

Pääasiallinen sisältö

Komission oikeusvaltiotoimet ja tiedonanto oikeusvaltioperiaatteen lujittamisesta unionissa

Komissio on vastuussa sen valvomisesta, että EU:n perussopimuksia ja niiden nojalla hyväksytyjä toimia noudatetaan. Komissio on ollut aktiivinen oikeusvaltioperiaatteen noudattamisen lujittamista koskevassa työssä. Komissio on tehnyt tätä työtä laaja-alaisesti ja useita toisiaan täydentäviä välineitä käyttäen.

Komission antamassa tiedonannossa oikeusvaltioperiaatteen lujittamisesta unionissa (17.7.2019, COM(2019) 343 final) esitettiin periaatteen lujittamiseen tähtääviä toimia, joita on kuvattu tarkemmin selvityksessä EJ 17/2019 vp. Komissio syventää oikeusvaltioperiaatteeseen liittyvän kehityksen seurantaan jäsenvaltioissa toteuttamalla oikeusvaltioperiaatetta koskevan tarkastelukierroksen. Se kattaa kaikki oikeusvaltion eri osatekijät ja niihin liittyvät ongelmat. Tarkastelukierroksen tietolähdepohja on laaja ja siihen sisältyy jatkuva tiedonkeruu- ja vuoropuheluprosessi kansallisten viranomaisten ja sidosryhmien kanssa. Osana tarkastelukierrosta komissio julkaisee vuosittain oikeusvaltiokertomuksen.

Komission tiedonanto oikeusvaltiokertomuksesta 2020

Tiedonantoon ”Oikeusvaltiokertomus 2020 - Oikeusvaltiotilanne Euroopan unionissa” sisältyvässä oikeusvaltiokertomuksessa komissio esittää yhteenvedon jäsenvaltioiden tilanteesta ja EU:n tasolla tapahtuneesta merkittävästä kehityksestä. Kertomuksen 27 maakohtaisessa luvussa esitetään arviointi kustakin jäsenvaltiosta. Kertomuksessa ja

maakohtaisissa luvuissa keskitytään neljään osa-alueeseen: oikeuslaitos, korruptiontorjunnan kehys, tiedotusvälineiden moniarvoisuus sekä hallintojärjestelmän osien keskinäinen valvontajärjestelmä. Kertomus on laadittu jäsenvaltioiden kanssa yhteistyössä ja laatimisessa on hyödynnetty erilaisia lähteitä, EU:n omien elinten kuten komission ja perusoikeusviraston lisäksi esimerkiksi Euroopan neuvoston, ETYJ:n ja OECD:n elinten tuottamaa tietoa. Kaikki jäsenvaltiot ovat osallistuneet kertomuksen laatimiseen toimittamalla kirjalliset kannanotonsa toukokuun alussa 2020 ja osallistumalla touko–heinäkuussa 2020 järjestettyihin virtuaalisiin maavierailuihin, joiden yhteydessä komissio keskusteli oikeusvaltioperiaatetta koskevasta kehityksestä jäsenvaltioissa kansallisten viranomaisten sekä muiden sidosryhmien kanssa. Ennen kertomuksen julkaisemista jäsenvaltioille annettiin tilaisuus päivittää maakohtaisten lukujen faktatietoja. Lisäksi komissio toteutti erillisen kohdennetun sidosryhmien kuulemisen.

Maakohtaiset luvut pohjautuvat komission laadulliseen arviointiin, joka puolestaan perustuu vuoropuheluihin, kuulemisiin ja asiantuntijalausuntoihin. Monilla jäsenvaltioilla on korkeatasoiset oikeusvaltionormit ja myös muualla maailmassa tunnustetaan niiden edustavan parhaita käytäntöjä oikeusvaltioon liittyvien keskeisten periaatteiden soveltamisessa. Toisaalta kertomuksessa tarkastellaan myös merkittäviä haasteita. Johdonmukainen ja tasapuolinen lähestymistapa on varmistettu soveltamalla kaikissa jäsenvaltioissa samaa menetelmää ja tarkastelemalla samoja aiheita. Tavoitteena on ollut keskittyä merkittävään kehitykseen.

Oikeuslaitokset

Monissa jäsenvaltioissa on käynnissä toimia, joiden tarkoituksena on lujittaa oikeuslaitoksen riippumattomuutta ja vähentää toimeenpano- tai lainsäädäntövallan vaikutusta oikeuslaitokseen. Esimerkkinä mainitaan, että Suomessa aloitti tammikuussa 2020 toimintansa tuomioistuinten hallinnosta vastaava riippumaton Tuomioistuinvirasto, joka hoitaa aiemmin oikeusministeriölle kuuluneita tehtäviä. Syyttäjälaitoksen riippumattomuudesta suhteessa toimeenpanovaltaan keskustellaan yhä enemmän. Monet jäsenvaltiot ovat pyrkineet uudistusten avulla lujittamaan oikeuslaitoksen riippumattomuutta, mutta eräissä jäsenvaltioissa kehitys herättää huolta. Esille tuodaan erityisesti Puolassa ja Unkarissa toteutettujen muutosten aiheuttamat vakavat huolet. Covid-19-pandemia on entisestään korostanut oikeuslaitoksen digitalisaation merkitystä ja jäsenvaltioissa toteutetaan parhaillaan monia aloitteita, joilla pyritään parannuksiin oikeuslaitoksen asiakkaiden kannalta.

Oikeusvaltiokertomuksessa käytetään yhtenä oikeuslaitoksia kuvaavana lähteenä komission vuosittain julkaisemaa EU:n oikeusalan tulostaulua (20.7.2020, COM(2020) 306 final), jossa esitetään vuosittain yleiskatsaus indikaattoreihin, joilla tarkastellaan tehokkaan oikeuslaitoksen keskeisiä ominaisuuksia tehokkuutta, laatua ja riippumattomuutta.

Korruptiontorjunnan kehys

Monissa jäsenvaltioissa on hyväksytty kattavia uusia tai tarkistettuja korruptiontorjuntastrategioita. Esimerkkeinä nostetaan esille, että Suomi ja Ruotsi ovat tukeutuneet korruptiontorjunnassa strategioiden sijasta enemmän käytäntöihin ja perinteisiin sekä integriteettiä ja läpinäkyvyyttä koskeviin tiukkoihin normeihin, mutta nyt myös ne ovat ryhtyneet laatimaan kansallisia korruptiontorjuntasuunnitelmia. Joissakin jäsenvaltioissa on toteutettu uudistuksia, joissa rikoslainsäädäntöä on muutettu vastaamaan kansainvälisiä korruptiontorjuntanormeja. Eräissä jäsenvaltioissa on

toteutettu toimenpiteitä institutionaalisen kehyksen valmiuksien parantamiseksi. Rikostutkintaan ja korruptioseuraamusten soveltamiseen liittyviä haasteita.

Komission mukaan on vaikea arvioida, miten hyvin eri jäsenvaltiot ovat onnistuneet korruption rikosten tutkinnassa ja syytteenpanossa, koska kaikista jäsenvaltioista ei ole saatavilla yhdenmukaisia, ajantasaisia ja konsolidoituja tilastotietoja. Seuranta osoittaa, että korruptiotapausten tutkinnan, syytteenpanon ja oikeuskäsittelyn tuloksellisuus on huolenaihe useissa jäsenvaltioissa, myös silloin kun kyseessä ovat korkean tason korruptiotapaukset. Monet jäsenvaltiot ovat toteuttaneet tai suunnittelevat toimenpiteitä korruption torjunta- ja integriteettijärjestelmänsä lujittamiseksi. Eräissä jäsenvaltioissa, kuten Tanskassa, Suomessa ja Ruotsissa, korruption ehkäiseminen perustuu ennen muuta vahvaan integriteettikulttuuriin eikä niinkään muodollisiin sääntöihin ja valvontaan. Monissa maissa on edelleen haasteita sääntöjen valvonnassa tai valvontamekanismeissa, joiden avulla tarkistetaan varallisuusilmoituksiin, lobbaamiseen, eturistiriitoihin ja pyöröovi-ilmiöön liittyviä integriteetin loukkauksia ja määrätään tarvittaessa tämän perusteella seuraamuksia.

Tiedotusvälineiden moniarvoisuus ja vapaus

Kaikissa jäsenvaltioissa on tiedotusvälineiden moniarvoisuutta ja vapautta suojaava oikeudellinen kehys, ja EU:n kansalaiset saavat yleisesti ottaen nauttia tähän liittyvistä korkeatasoisista normeista. Korkean tason korruption ja järjestäytyneeseen rikollisuuteen liittyviä väitteitä tutkineiden toimittajien murhat ovat olleet hälytyssignaali. Covid-19-pandemiasta seurannut kehitys korostaa riskejä, joita ilmaisunvapauden ja tiedonsaannin vapauden rajoittamiseen voi liittyä. Kriisi on syventänyt media-alan ennestäänkin vaikeaa taloudellista tilannetta. On olemassa vaara, että tiedotusvälineiden vahvuus ja monipuolisuus EU:ssa heikkenee tämän seurauksena.

Komissio toteaa, että tiedotusvälineitä sääntelevien viranomaisten riippumattomuus ja toimivalta on vahvistettu laissa kaikissa jäsenvaltioissa. Joissakin jäsenvaltioissa on käytössä kehittyneitä järjestelmiä tiedotusvälineiden omistussuhteiden läpinäkyvyyden varmistamiseksi. Muutamissa jäsenvaltioissa on esteitä, jotka vaikeuttavat omistussuhteiden julkistamista, tai käytössä ei ole tehokasta julkistamisjärjestelmää. Monissa jäsenvaltioissa ei ole erityistä lainsäädäntöä sen varmistamiseksi, että valtion mainonta eri tiedotusvälineissä tapahtuu oikeudenmukaisten ja läpinäkyvien sääntöjen mukaisesti. Tiedotusvälineisiin kohdistuvan poliittisen painostuksen osalta maakohtaisissa luvuissa mainitaan useita tapauksia, joissa sidosryhmät ovat tuoneet esiin vakavia huolenaiheita.

Oikeus tiedonsaantiin taataan perustuslaissa tai lainsäädännössä kaikissa jäsenvaltioissa. Joissakin maakohtaisissa luvuissa viitataan kuitenkin tiedonsaantia koskeviin esteisiin tai viiveisiin. Monissa jäsenvaltioissa toimittajat ja muut media-alan toimijat joutuvat yhä useammin erilaisten uhkausten ja hyökkäysten kohteeksi ja useissa jäsenvaltioissa on tämän johdosta ryhdytty toimiin.

Muut hallintojärjestelmän osien keskinäiseen valvontaan liittyvät institutionaaliset kysymykset

Unionissa on viime vuosina puhjennut useita oikeusvaltiokriisejä, joihin on liittynyt hallintojärjestelmän osien keskinäiseen valvontaan kohdistuvia hyökkäyksiä. Yritykset tukahduttaa kansalaisyhteiskunnan toimijoita olisi aina ymmärrettävä varoitusmerkiksi. Oikeusvaltiokeskusteluun kiinnitetään eri puolilla unionia yhä enemmän huomiota. Perustuslakiuudistuksia hallintojärjestelmän osien keskinäisen valvonnan ja erityisesti

perustuslainmukaisuusvalvonnan lujittamiseksi on käynnissä monissa jäsenvaltioissa. Ne koskevat erityisesti uusien kanavien avaamista kansalaisille. Monissa jäsenvaltioissa on otettu käyttöön menettelyjä sidosryhmien osallistamiseksi ja sen varmistamiseksi, että rakenteelliset uudistukset perustuvat laajaan yhteiskunnalliseen keskusteluun. Näitä menettelyjä ei tosin aina käytännössä sovelleta kaikilta osin. Joissakin jäsenvaltioissa pyritään parantamaan lainsäädäntöprosessin osallistavuutta.

Toistuva turvautuminen nopeutettuihin menettelyihin parlamentissa tai hallituksen antamat poikkeusasetukset ovat herättäneet huolta joissakin jäsenvaltioissa, varsinkin kun samalla on toteutettu laajoja uudistuksia, jotka vaikuttavat perusoikeuksiin tai keskeisten valtiolinten toimintaan. Myös nopeutettujen menettelyjen runsas käyttö tai lainsäädännön hyväksyminen suoraan parlamentin jäsenten tekemien aloitteiden pohjalta on oikeusvaltioperiaatteen näkökulmasta riski. Kansallisilla parlamenteilla, perustuslakituomioistuimilla ja korkeimmilla oikeuksilla on ollut keskeinen rooli covid-19-pandemian vuoksi toteutettujen toimenpiteiden valvonnassa.

Muutamissa jäsenvaltioissa ei vielä ole kansallisia ihmisoikeusinstituutioita, mutta muut niiden viranomaiset toimivat perusoikeuksien alalla aktiivisesti. Oikeusasiamiehen rooli hallintojärjestelmän osien keskinäisessä valvontajärjestelmässä vaihtelee. Joissakin jäsenvaltioissa oikeusasiamies voi viedä lakeja perustuslakituomioistuimeen tai pyytää parlamentilta lakien tarkistamista. Kansalaisyhteiskunnan järjestöt toimivat epävakaaassa ympäristössä, mutta ne ovat yhä vahva oikeusvaltion puolustaja. Useimmissa jäsenvaltioissa kansalaisyhteiskunnan toimintaympäristö on kannustava ja tukeva. Joissakin jäsenvaltioissa on viime aikoina toteutettu tai suunniteltu aloitteita kansalaisyhteiskunnan toimintaympäristön lujittamiseksi. Monissa jäsenvaltioissa kansalaisyhteiskunta on osoittanut toimintakykynsä myös vaikeissa olosuhteissa. Eräissä jäsenvaltioissa on kuitenkin nähty myös esimerkkejä kansalaisyhteiskuntaa kohdanneista vakavista haasteista.

Oikeusvaltioperiaatetta koskeva kehitys ja toimet EU:n tasolla sekä seuraavat vaiheet

Oikeusvaltioperiaate on ollut myös kuluneen vuoden aikana EU:n asialistalla korkealla sijalla. Covid-19-pandemia on nostanut esiin oikeusvaltioon liittyviä kysymyksiä ja komissio on maaliskuun puolivälistä lähtien seurannut jäsenvaltioiden covid-19-toimenpiteitä. Euroopan parlamentilla on yhä tärkeämpi rooli oikeusvaltiota koskevan keskustelun käynnistäjänä. EU:lla on käytössä erilaisia välineitä eri tilanteisiin, viime kädessä Euroopan unionista tehdyn sopimuksen (SEU) 7 artikla. Joulukuussa 2017 komissio aloitti Puolaa koskevan menettelyn ja syyskuussa 2018 Euroopan parlamentti aloitti Unkaria koskevan menettelyn. Menettelyistä lisää jäljempänä. Myös EU:n tuomioistuimella on keskeinen rooli oikeusvaltioperiaatteen noudattamisen varmistamisessa. Vuosina 2019 ja 2020 tuomioistuin antoi merkittäviä oikeusvaltioperiaatteeseen liittyviä ratkaisuja. Eurooppa-neuvosto kannatti 17.–21.7.2020 pidetyn kokouksensa päätelmissä ehdollisuusjärjestelmän käyttöönottoa ja toimenpiteitä rikkomistapauksissa. Tästä lisää jäljempänä.

Komissio on ryhtynyt valmistelemaan vuoden 2021 oikeusvaltiokertomusta.

Komission oikeusvaltiokertomuksen maakohtainen luku: Oikeusvaltiotilanne Suomessa

Komission raportissa tuodaan esille, että Suomen oikeuslaitosta pidetään hyvin riippumattomana. Oikeuslaitoksen riippumattomuuden vahvistamiseksi edelleen Tuomioistuinvirasto on tammikuusta 2020 alkaen hoitanut tuomioistuinten hallintoon

liittyviä tehtäviä. Syyttäjälaitoksessa on toteutettu äskettäin organisaatiouudistus tehokkuuden ja yhtenäisyyden parantamiseksi. Oikeuslaitoksen digitalisaatioon liittyy edelleen tiettyjä haasteita. Samalla tuodaan esille, että tuomioistuimissa käytössä olevia asianhallintajärjestelmiä uudistetaan parhaillaan myös datankeruun parantamiseksi ja valtion oikeusaputoimistojen tarjoamia palveluita on lisätty ja etäpalvelua kehitetty. Oikeuslaitos suoriutuu asioiden määrästä tehokkaasti.

Kyselytutkimusten perusteella Suomea pidetään yhtenä EU:n ja koko maailman vähiten korruptoituneista maista. Korruption torjunta perustuu hallintokulttuurin läpinäkyvyyteen ja avoimuuteen. Julkisen sektorin hallintoa pidetään läpinäkyvänä ja korruptiontorjuntakehystä luotettavana ja toimivana. Komissio toteaa, että korruptionvastaisen strategian käyttöönotosta on keskusteltu jo vuosia, mutta valtioneuvosto ei ole vielä vahvistanut sitä koskevaa ehdotusta. Komissio kuitenkin tuo esille, että strategian valmistelu on käynnistetty. Tällä hetkellä ylimpien virkamiesten yhteydenpitoa kolmansiin osapuoliin ja lobbareihin ei säännellä, eikä tahoille, jotka pyrkivät vaikuttamaan hallituksen toimiin ja politiikkaan, ole asetettu raportointi- tai julkistamisvaatimuksia. Toimenpiteitä eettisyyden ja läpinäkyvyyden lisäämiseksi kuitenkin kehitetään, kuten virkakunnan ja ylimpien virkamiesten käytäntesäännöt. Valmisteilla on toimia lobbauksen sääntelemiseksi ja ns. pyöröovi-ilmion rajoittamiseksi. Lobbausta koskevan avoimuusrekisterin perustamista valmistellaan työryhmässä. Hallituksen jäsenten eturistiriitojen estämiseksi ja välttämiseksi on parhaillaan valmisteilla lainsäädäntöä.

Suomen korkeatasoinen lehdistönvapaus tunnustetaan myös kansainvälisellä tasolla. Tiedotusvälineitä sääntelevän viranomaisen tehtävät ja valtuudet on vahvistettu laissa, mutta viranomaisen mukaan sillä on resursseihin liittyviä haasteita. Tiedotusvälineiden omistuksen läpinäkyvyydestä ei toistaiseksi ole annettu erityisesti tiedotusvälineitä koskevia sääntöjä, mutta käytännössä läpinäkyvyys toteutuu kohtuullisen hyvin tietojen vapaaehtoisen ilmoittamisen ja osakeyhtiöitä koskevien yleisten julkistamissääntöjen ansiosta. Komissio toteaa, että hallinnon läpinäkyvyydellä on Suomessa pitkät perinteet. Hallitus harkitsee uudistusta, jolla laajennettaisiin asiakirjajulkisuuden soveltamisalaa. Lisäksi hallitus pohtii, miten toimittajia voitaisiin suojella paremmin laittomilta uhkauksilta ja verkossa tapahtuvalta maalittamiselta. Toimittajiin kohdistuvasta fyysisestä uhkasta ei ole raportoitu.

Lainsäädäntöprosessi on monivaiheinen menettely, joka sisältää vaikutustenarvioinnin ja kuulemismenettelyjä. Viimeisimmissä oikeuslaitoksen uudistuksissa on noudatettu osallistavaa prosessia. Oikeuskanslerin ja oikeusasiamiehen tehtävienjakoa on tarkoitettu selkeyttää siltä osin kuin toimivallat ovat päällekkäiset ja antaa tätä koskeva säädösehdotus eduskunnalle syksyllä 2020. Kansallinen demokratiaohjelma on hyväksytty. Komissio toteaa, että kansalaisyhteiskunnan tilaa pidetään Suomessa avoimena ja käytössä on useita mekanismeja, joiden kautta kansalaisyhteiskunta voi osallistua päätöksentekoprosessiin.

Komission oikeusvaltiokertomuksen käsittely neuvostossa

Puheenjohtajavaltio Saksa on ilmaissut aikovansa järjestää yleisten asioiden neuvostossa oikeusvaltiovuosikertomuksen pohjalta kaksi keskustelua. Kertomuksen yleisestä osasta on tarkoitus keskustella yleisten asioiden neuvoston kokouksessa 13.10.2020. Marraskuun yleisten asioiden neuvoston kokouksessa on tarkoitus käynnistää keskustelu kertomuksen maakohtaisista luvuista siten, että keskustelua käydään viiden jäsenvaltion maakohtaisesta luvusta. Tarkoitus on keskittyä keskeiseen kehitykseen näissä jäsenvaltioissa, käsitellen maakohtaiset luvut peräkkäin ja samalla tavoin. Tarkastelussa

on tarkoitus noudattaa neuvoston ns. protokollajärjestystä. Kullekin jäsenvaltiolle, jonka maakohtainen luku on tarkastelussa, annetaan tilaisuus käyttää puheenvuoro kansallisesta oikeusvaltiotilanteesta ja sen kehityksestä, jonka jälkeen muille jäsenvaltioille annetaan mahdollisuus jakaa kokemuksiaan ja parhaita käytäntöjään näistä kehityskuluista. Tarkoituksena olisi jatkaa maakohtaisten lukujen tarkastelua puolivuositain tulevien puheenjohtajavaltioiden johdolla, kunnes kaikkia jäsenvaltioita koskevat luvut olisi käyty läpi.

Oikeus- ja sisäasioiden neuvostossa keskustellaan joulukuussa oikeusvaltioperiaatteeseen liittyvistä oikeussektorin elementeistä, kuten erityisesti oikeuslaitosten toimintaan, korruption vastaiseen työhön sekä perusoikeuksiin liittyvistä seikoista.

EU:n oikeuden mukainen oikeusperusta/päätöksentekomenettely

Tiedonannot eivät ole oikeudellisesti sitovia.

SEU 2 artiklassa määrätään unionin arvoista. SEU 6 artikla sisältää määräykset EU:n perusoikeuskirjasta ja EU:n liittymisestä ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehtyyn eurooppalaiseen yleissopimukseen. SEU 7 artiklassa määrätään menettelystä niiden tilanteiden varalta, joissa on selvä vaara, että jäsenvaltio loukkaa vakavasti SEU 2 artiklassa tarkoitettuja arvoja, tai joissa jäsenvaltio rikkoo vakavasti ja jatkuvasti näitä arvoja.

EU:n perusoikeuskirjassa vahvistetaan tietyt EU:n kansalaisille ja asukkaille kuuluvat oikeudet ja vapaudet. Perusoikeuskirja on oikeudellisesti sitova.

Käsittely Euroopan parlamentissa

Tiedonannon käsittelyn vastuuvaliokuntana Euroopan parlamentissa toimii Kansalaisvapauksien sekä oikeus- ja sisäasioiden valiokunta (LIBE). Asia on Euroopan parlamentissa valmisteluvaiheessa.

Euroopan parlamentti on ollut aktiivinen oikeusvaltioperiaatteen osalta.

Kansallinen valmistelu

Institutionaalisten kysymysten jaoston kirjallinen menettely 5.-6.10.2020.

Eduskuntakäsittely

Euroopan komission tiedonanto: Oikeusvaltioperiaatteen noudattamisen lujittaminen unionissa – tilannekatsaus ja mahdolliset jatkotoimet (E-kirje ja E-jatkokirjeet 17/2019 vp ja SuVL 2/2019 vp).

Valtioneuvoston selvitys: Oikeusvaltiokysymykset Suomen EU-puheenjohtajakaudella (E 16/2019 vp ja SuVL 2/2019 vp).

Kansallinen lainsäädäntö, ml. Ahvenanmaan asema

Oikeusvaltioperiaate ja perusoikeuksien kunnioittaminen ovat perustuslaissa vahvistettuja Suomen valtiosäännön keskeisiä periaatteita, joihin Suomi on sitoutunut myös EU:n jäsenenä sekä osana kansainvälisiä sopimusvelvoitteitaan (perustuslain 1 §:n 3 momentti, 2 §:n 3 momentti ja 2 luku).

Perusoikeuksista säätäminen kuuluu Ahvenanmaan itsehallintolain 27 §:n 1 ja 2 kohdan mukaan valtakunnan lainsäädäntövaltaan.

Taloudelliset vaikutukset

Tiedonannoilla ei ole taloudellisia vaikutuksia.

Muut asian käsittelyyn vaikuttavat tekijät

Komissio antoi toukokuussa 2018 asetusehdotuksen EU:n talousarvion suojaamisesta tilanteissa, joissa oikeusvaltioperiaatteen noudattamiseen jäsenvaltioissa kohdistuu yleisiä puutteita (COM(2018) 324 final). Komissio esittää ehdotuksessaan ehdollisuuden luomista EU-varojen vastaanottamisen ja käytön sekä oikeusvaltioperiaatteen kunnioittamisen välille. Ylimääräinen Eurooppa-neuvosto pääsi 21.7.2020 sopuun elpymispaketista. Eurooppa-neuvosto korostaa päätelmässään 17.-21.7.2020, että unionin taloudellisten etujen suojaaminen on tärkeää ja painottaa oikeusvaltioperiaatteen kunnioittamisen merkitystä. Tätä taustaa vasten otetaan käyttöön ehdollisuusjärjestelmä talousarvion ja Next Generation EU -välineen suojaamiseksi. Tässä yhteydessä komissio ehdottaa rikkomistapauksissa sovellettavia toimenpiteitä, jotka neuvosto hyväksyy määräenemmistöllä. Eurooppa-neuvosto palaa asiaan pikaisesti. EU:n tulevaa monivuotista rahoituskehystä vuosille 2021-2027 koskevat neuvottelut jatkuvat (ks. tarkemmin U 40/2018 vp jatkokirjeineen).

Komissio antoi joulukuussa 2017 perustellun ehdotuksen neuvoston päätökseksi, jonka mukaan on olemassa selvä vaara, että Puola loukkaa vakavasti oikeusvaltioperiaatetta SEU 7 artiklassa tarkoitetulla tavalla. Puolaa on kuultu SEU 7 artiklan 1 kohdassa tarkoitetun menettelyn ensimmäisen vaiheen mukaisesti yleisten asioiden neuvostossa kolme kertaa, viimeksi joulukuussa 2018. Yleisten asioiden neuvostossa on saatu tilannekatsaus ja käyty näkemystenvaihtoa useita kertoja, viimeksi syyskuussa 2020 (ks. tarkemmin E 7/2018 vp jatkokirjeineen).

Euroopan parlamentti antoi syyskuussa 2018 perustellun ehdotuksen neuvoston päätökseksi sen toteamiseksi, onko olemassa selvä vaara, että Unkari loukkaa vakavasti unionin perustana olevia arvoja. Unkarin SEU 7 artiklan 1 kohdan mukaisia kuulemisia pidettiin yleisten asioiden neuvostossa Suomen puheenjohtajakaudella syys- ja joulukuussa 2019. Yleisten asioiden neuvostossa on saatu tilannekatsaus ja käyty näkemystenvaihtoa useita kertoja, viimeksi syyskuussa 2020 (ks. tarkemmin E 80/2018 vp).

Komissio antaa vuosittain EU:n perusoikeuskirjan soveltamista koskevan kertomuksen. Komission on tarkoitus antaa EU:n yhteisiin arvoihin liittyviä uusia aloitteita, kuten eurooppalainen demokratiatoimintaohjelma (E 105/2020 vp), perusoikeuskirjan täytäntöönpanoa koskeva strategia sekä kohdennettuja strategioita, joilla suojataan yhteiskunnan heikoimmassa asemassa olevia.

Asiakirjat

Komissio tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle; Oikeusvaltiokertomus 2020 - Oikeusvaltiotilanne Euroopan unionissa (30.9.2020, COM(2020) 580 final).

Laatijan ja muiden käsittelijöiden yhteystiedot

Päivi Pietarinen, VNEUS, paivi.pietarinen@vnk.fi, puhelin 0295 160 354
Heidi Kaila, VNEUS, heidi.kaila@vnk.fi, puhelin 0295 160 313
Tia Möller, OM, tia.moller@om.fi, puhelin 0295 150 105
Timo Ranta, UM, timo.ranta@formin.fi, puhelin 0295 350 350
Tapio Puurunen, SM, tapio.puurunen@intermin.fi, puhelin 0295 488 254

EUTORI-tunnus**Liitteet****Viite**

Asiasanat Hoitaa	Oikeusvaltioperiaate OM, SM, UM, VNK
Tiedoksi	EUE, OKM, TEM, TULLI, VM, VTV, YM
